

BRABANTS GOUD

DE GEELDERS • HET DOMMELDAL • DE BEERZE

Om het Natuurnetwerk Brabant te realiseren, verwerft ARK Rewilding Nederland gronden in Het Groene Woud. Dat doen we in het kader van het natuurrealisatieproject Brabants Goud in Het Groene Woud. Per 1 november 2023 beschikten we over ruim 389 hectare grond. De ARK-methode: we verwerven gronden, zorgen voor de natuurinrichting en het tijdelijk beheer ervan. Ons meest recente Brabants Goud-perceel ligt aan de Dommel in Nijnsel.

Wespendief (in 1974!) in De Geelders
AD DE WEIJER

ONDERZOEK WESPENDEIEVEN

ARK Rewilding Nederland liet tussen 2013 en 2016 een wespendifonderzoek doen in Het Groene Woud en het Kempen~Broek. De resultaten rollen binnenkort van de persen in een publicatie van Jan van Diermen, Willem van Manen en Stef van Rijn. Ze baseren zich op veldwerk dat ze uitvoerden, samen met ARK, Dirk Eijkemans, Peter van Geneijgen, René Jansen, Pieter Wouters en veel vrijwilligers.

*De Voorste Batencamp in Savendonk, in 2003
gefotografeerd vanaf de Schutstraat
PAUL VAN DER HEIJDEN*

AFGEROND: SAVENDONK IN DE GEELDERS

Ze worden steeds zichtbaarder, de maatregelen die ARK sinds 2019 uitvoerde in Savendonk in De Geelders. Samen met alle onzichtbare inspanningen trekken we er nu een streep onder: Savendonk is klaar! Aan alle beheerders nu de taak om de natuur hier te koesteren – en haar vooral haar gang te laten gaan.

Savendonk was in 2019 het eerste grote deelgebied van het ARK-project Brabants Goud in Het Groene Woud. De start markeerde het einde van 24 jaar 'afwachten' door allerlei partijen, organisaties en overheden. Want al sinds 1995 (bij de vaststelling van de Ecologische Hoofdstructuur, EHS) lagen er subsidies klaar om de leembossen uit te breiden. Maar daar is al die tijd verrassend genoeg nauwelijks iets mee gedaan. Tot ARK de klus oppakte.

VAN NIKS NAAR 50 HECTARE

Die klus was er eentje met een hoofdletter K. Want in Savendonk stond destijds niet één vierkante meter grond te koop. Toch lukte het om in dat eerste jaar bijna vijftig hectare aan landbouwpercelen te verwerven die aan De

Geelders grensden. Daarmee was het eerste ARK-project in Het Groene Woud een feit.

DE FINANCIERING

Het 'loskrijgen' van de benodigde financiering kwam daar direct achteraan. Het Groen Ontwikkefonds Brabant (GOB) was – en is – hier de subsidieverstrekker. Omdat het om grote bedragen gaat, moeten we onze keuzes vooraf uitgebreid toelichten. Ook moeten we voorfinancieren wat we doen. Want de subsidie krijgen we altijd pas achteraf. Daar is dan eerst een uitgebreid verslag voor nodig met bewijzen dat we hebben gedaan wat we van plan waren.

ALLEREERSTE SUBSIDIEAANVRAAG

Bij de subsidieaanvraag van die eerste vijftig hectare in Savendonk kregen we direct te maken met een complexe factor: herbegrenzing. Die was voor sommige percelen nodig om ze binnen het Natuurnetwerk Brabant (NNB) te laten vallen, een voorwaarde destijds om aanspraak te maken op de subsidies. Na een fikse puzzel en een vele pagina's tellend 'plan Savendonk' dienden we op 28 januari 2020 onze allereerste subsidieaanvraag bij het GOB in. We noemden deze aanvraag: GOB-1.

Lees verder op pagina 3

Vervolg van pagina 2

3 MILJOEN EURO

Een half jaar later, in juni 2020, zegde het GOB ons 3 miljoen euro toe om GOB-1 in Savendonk te realiseren. Voorwaarde was wel dat we op 1 september 2023 klaar moesten zijn met het uitvoeren van de rewilding-maatregelen. En dat is gelukt! Naast de maatregelen zorgden we ook voor sloop van de bedrijfsgebouwen van een voormalige kippen- en rundveehouderij. Onlangs stuurden we onze verantwoording naar het GOB om te laten zien wat we precies hebben gedaan zodat de subsidie onze kant op kan komen.

RONDLEIDINGEN

In die GOB-1-verantwoording hoefden we niet alleen te omschrijven wat we deden, we konden het ook laten zien met foto's. Want sinds het voorjaar van 2023 is er in

Savendonk al heel veel zichtbaar van de inrichtingsmaatregelen die we in de afgelopen jaren namen. Daar laten we ook anderen van genieten: we leidden al veel mensen rond door het gebied. De meest recente grote groep zag op 21 oktober jl. hoe rewilding hier vorm krijgt. Het ging om deelnemers van de Postcodeloterij, afkomstig uit heel Nederland. Ze zagen onder meer de aangeplante wegedoorns, kardinaalsmutsen en rozesoorten die al veel vruchten droegen en daarmee zelf gaan bijdragen aan de verspreiding van deze soorten in De Geelders.

31 GOB-AANVRAGEN

Na de aanvraag van GOB-1 voor plan Savendonk hebben we nog veel meer GOB-aanvragen ingediend voor rewilding in Het Groene Woud. De teller staat nu op 31 aanvragen. Hiervan hebben we, naast Savendonk, al vijf deelprojecten afgerond. Zoals Kerkakkers in het Dommeldal. Daarover lees je verderop in deze nieuwsbrief meer.

Eén van de zwarte hooglanders in Savendonk is op 26 oktober 2023 moeder geworden van een kalfje! Welk geslacht het jonge dier heeft, is nog niet bekend. Wel weten we dat het goed gaat met moeder en kind, getuige de foto's die fotograaf Dirk Eijkemans enkele uren na de geboorte maakte: mama hooglander en babykalf trokken er, dicht bij elkaar, al op uit door het land en over de paden.

BABYNIEUWS!

Wil je in Savendonk wandelen in het graasgebied van de zwarte hooglanders? Dan is er één gouden regel: houd 25 meter afstand, zeker nu er een kalfje bij de hooglanders loopt. En vanzelfsprekend houd je honden aangelijnd, laat je de dieren niet schrikken en geef je ze geen voer – ook niet door het op afstand voor ze neer te strooien.

HISTORISCH SAVENDONK

DE VOORSTE BATENCAMP

Eén van de eerste percelen die we in 2019 verwierven, is de Voorste Batencamp. Dat gebeurde op 12 december 2019 door ARK-rentmeester Peter van Soest. Het perceel is interessant vanwege haar ligging: in Savendonk, pal tegen de leembossen aan. Daarnaast is het een perceel met een historie van heel veel eigenaren en zelfs een dreigende ontginning.

De Voorste Batencamp was ooit eigendom van het in Olland gestichte kartuizerklooster Sinte Sophia van Constantinopel. Dit klooster had rond 1600 nog veel meer kampen in De Geelders zoals De Averenkamp, Het Speet, De Turfkamp en De Heijkamp. De kartuizers kochten de Voorste Batencamp van Engelken Jan Molengraeff. Toen de kartuizers de grond in 1659 van de hand deden, werd de grond eigendom van Pieter Lus. Daarna volgden een hele reeks andere eigenaren: Ewout Blanckaert (in 1674),

De Batencamp (linksonder, met poel) en direct daarachter de Voorste Batencamp, de Schutstraat en de Groote Camp, doorsneden door een rij populieren (opname uit 2010) • BERT VERVOORT

Johannes van Ceulen (in 1723), Maria Willem Kerkhof en haar kinderen (in 1769) en Hendrik van der Voort (in 1832). Nog weer later werd de familie Van der Linden eigenaar die de grond in 2019 aan ARK verkocht.

DREIGENDE ONTGINNING

In de jaren '40 van de vorige eeuw dreigden delen van De Geelders ontgonnen te worden voor agrarisch gebruik. Daarmee zou 'natuur' het onderspit delven. Ook de Voorste Batencamp leek die toekomst tegemoet te gaan. Dit was tegen het zere been van jonkheer Marinus van der Goes van Naters (1900-2005). Deze politicus stelde er Kamervragen over. Via de Wet op het Nationaal Plan drong hij succesvol aan op bescherming van het bos. Zo voorkwam hij op het nippertje dat de Voorste Batencamp en de rest van De Geelders werden ontgonnen. Vanaf dat moment – nu alweer zo'n tachtig jaar – staat De Geelders te boek als natuurgebied.

*Kerkakkers aan de Dommel is klaar,
Moeder Natuur neemt het nu over. Familie
De Man-Pollmann houdt als particuliere
beheerder een oogje in het zeil*
MARTIEN ROESTENBURG

NIEUWS UIT HET DOMMELDAL

AFGEROND: KERKAKKERS IN LIEMPDE

Deelgebied Kerkakkers in Liempde, op de grens met Olland, is één van de in totaal zes gebieden die we recent definitief hebben omgezet in natuur. (Een ander in het oog springend deelgebied is Savendonk, zie eerder in deze editie van de nieuwsbrief.)

Kerkakkers is een bijzonder gebied, bestaande uit vijf percelen aan de Dommel. Hier hebben we via inrichtingsmaatregelen een aanzet gegeven tot uitbreiding van de leembossen. Vanaf nu neemt Moeder Natuur het hier over. En de kans dat zij succesvol is, is groot: de percelen hebben dankzij het Dommelwater dat erlangs stroomt een ideale ligging om dier- en plantsoorten te verwelkomen die van water houden en ervan afhankelijk zijn. Soorten als de bever, lange ereprijs en waterral komen er nu al voor.

IN MEMORIAM

TOSSY DE MAN-POLLMANN

Op woensdag 25 oktober 2023 is Tossy de Man-Pollmann uit Liempde overleden. Samen met haar man Frans werd ze in maart dit jaar nog eigenaar van een ARK-perceel aan de Dommel. Door hun grote hart voor de natuur wisten we dat we de ingerichte grond in goede handen achterlieten. Tossy's plotse overlijden heeft ons geschokt. We wensen Frans, de kinderen, kleinkinderen en andere familieleden en vrienden veel sterkte toe bij het verwerken van dit onmetelijke verlies.

*Namens het ARK-team in Het Groene Woud,
Ger van den Oetelaar, ARK Rewilding Nederland*

WOLVEN IN HET GROENE WOOD?

Volgens de website waarneming.nl is de wolf terug in Het Groene Woud. Eerder al, sinds 2017, bezoeken wolven ook andere delen van Nederland. Wat ARK betreft een mooie ontwikkeling. Wel eentje die van ons allemaal vraagt om opnieuw te leren omgaan met deze soort. 'Opnieuw' omdat de wolf en de mens, óók in Nederland, eeuwen geleden al met elkaar samen leefden.

Keert de wolf weer terug in Het Groene Woud?
BOB LUIJKS

Hoe dat zit in Het Groene Woud? Zo'n vierhonderd jaar geleden werden er met name in Velder en rondom De Scheeken wolven gesignaleerd. De kans is groot dat vooral Velder hun domicilie was. Het was destijds het grootste bosgebied in de omgeving en een roedel wolven heeft zo'n omvangrijk woongebied nodig om voldoende voedsel te vinden. Daarnaast was dit bos ideaal vanwege de vele schuilmogelijkheden.

KLOPJACHT

Wolven ontwijken van nature de mens. En als ze dan toch voor hinder zorgden, joegen de mensen ze in vroeger tijden op effectieve wijze weg. Zoals in de zomer van 1644 in Liempde. Uit archiefstukken blijkt dat schaapherders op de Liempdse gemeijnt (gemeenschappelijk gebruik) last hadden van de dieren. Samen met aangrenzende dorpen besloot Liempde een heuse klopjacht te houden. Dat kwam vaker voor, iedereen wist toen wat te doen: lawaai maken om de dieren één kant op te drijven. Precies de kant waar de netten al klaar hingen om ze te vangen.

WOLFSNETTEN

De wolvenjacht van die zomer in Liempde begon in het Besterbroek tussen Liempde, Best en Oirschot. Honderden personen vormden een lange lawaai-producerende linie die via De Scheeken oprukte richting Liempde. In Liempde hingen wolfsnetten en toebehoren klaar. Deelname aan de jacht was niet vrijblijvend. Uit elk gezin dat gebruik maakte van de gemeijnt moest minstens één persoon meedoen en een lawaai-instrument, gaffel of geweer meebrengen. Of er destijds wolven gevangen zijn, vertelt het verhaal niet. Wel weten we uit andere bronnen dat later die eeuw op deze manier vijf jonge wolven werden gevangen in Olland in De Geelders. Ook in de Rouwbommel (nu een natuurproject van Natuurwerkgroep Liempde) zijn eind 17e eeuw zes jonge wolven gevangen. Het wolvenpaar van die roedel moet actief zijn geweest in De Scheeken.

DE LAATSTE IN BRABANT

De laatste wolven van de Meierij zijn waarschijnlijk tussen 1810 en 1813 doodgeschoten 'in een groot bosch te Veghel'. Dat gebeurde door de Franse gendarmerie die hier – het was middenin de Franse Tijd – de orde bewaakte. Elders in Brabant werden in de jaren erna nog wel wolven gesignaleerd. De laatste keer gebeurde dat in 1897 bij Heeze. Maar tijden veranderen: begin maart 2015 kwam de eerste wolf vanuit Duitsland weer op Nederlands grondgebied. Grote kans dat deze ook in Brabant weer een vaste plek vindt.

Meer weten over de inzet van ARK Rewilding Nederland voor de wolf? [Klik hier](#).

NIEUWS UIT HET DOMMELDAL

ZICHTBARE RESULTATEN OP ESPENDONK

Twee jaar na de aanplant groeit op deze voormalige maïsakker op Espendonk zoetjesaan een nieuw, jong bos • JANNEKE VAN ENGELEN

In de Espendonkse bodem is het goed toeven voor deze wespen. Ze bouwden een nest zo groot als een handbal • JANNEKE VAN ENGELEN

In Espendonk, in de omgeving van Boskant (Sint-Oedenrode), groeit de komende decennia een nieuw, nat leembos. Hiervoor kochten we in de afgelopen jaren verschillende voormalige landbouwpercelen aan. De inrichting die we er daarna op loslieten, levert nu zichtbare resultaten op. Samen met de bestaande bosbegroeiing geven ze de onmisbare aanzet voor de ontwikkeling van een robuuste natuurkern op deze locatie. De foto's – allemaal genomen in oktober 2023 – laten zien waartoe de inrichtingsmaatregelen tot nu toe al hebben geleid:

Ook dieren voelen zich thuis op Espendonk, getuige deze verse ligplek van een ree • JANNEKE VAN ENGELEN

Met het verdwijnen van de agrarische activiteiten op Espendonk kwam er spontane natuurontwikkeling op gang, zoals de groei van deze paddenstoel • JANNEKE VAN ENGELEN

ONMISBARE VRIJWILLIGERS

HENK HOPPENBROUWERS

Henk Hoppenbrouwers bestuurt samen met zeven collega-vrijwilligers Stichting Duurzaamheidsvallei. De stichting is actief in het beekdal van de Voorste Stroom tussen Tilburg en Oisterwijk.

Henk geeft uitleg aan vrijwilligers.

Henk was tot en met 2022 voorzitter “en nu ben ik gewoon bestuurslid”, vertelt hij. “We zijn sinds de oprichting in 2013 bezig om hier landbouwgronden om te vormen tot natuur zodat er aaneengesloten natuurgebieden ontstaan. Precies wat ARK doet in Het Groene Woud, maar dan met ietsje minder hectares.” De gedrevenheid is minstens zo groot, de resultaten zijn om over naar huis te schrijven. “We zijn nu bezig met voormalige landbouwgronden van acht hectare in de Benedictus, een gebied ten zuiden van de Voorste Stroom in het buurtschap Heukelom.”

30.000 BOOMPJES

Stichting Duurzaamheidsvallei tuigde voor deze omvorming een samenwerking op met grondeigenaren, maakte een inrichtingsplan, overlegde met het Groen Ontwikkelfonds Brabant (GOB) en begon met inrichten. “Zo staat er al een nieuwe oeverwaluwand, hebben we 30.000 boompjes aangeplant, bloemrijke akkerranden aangelegd, 800 meter aan sloten gedempt en poelen gemaakt”, somt Henk op. “En we zijn nog lang niet klaar, want we willen tot 2027 nog veel meer hectares in dit gebied gaan inrichten.”

DELTAPLAN

De activiteiten van nu zijn een rechtstreeks gevolg van waar het in 2012/2013 mee begon. “Het Deltaplan voor het Landschap, daar startten we mee”, weet Henk nog. “Dit project werd destijds getrokken door Stichting Het Groene Woud. Voordat wij daarin een rol speelden, bestonden we nog niet eens. Eigenlijk was het Deltaplan de reden dat we bij elkaar zijn gaan zitten en zeiden ‘zullen wij dat project hier, tussen Oisterwijk, Berkel-Enschot en Tilburg, uit gaan voeren?’ Want hier kwam het Deltaplan niet zo goed van de grond.” En zo leidde enthousiasme over dat idee tot de oprichting van de stichting. “Na afronding in 2016 hadden we de smaak te pakken en besloten we de aanpak voort te zetten voor het gebied Benedictus. Daar zijn we nu volop mee bezig.”

LANDSCHAP, ERFGOED EN MÉÉR

Verder ontwikkelde de stichting in de afgelopen jaren het [Heukelommetje](#) en een [wandeling](#) van 14 kilometer, publiceerde ze een [boek](#) over de Voorste Stroom en is ze actief op het gebied van erfgoed, gezondheid en duurzaamheid. “Zo namen we het initiatief om samen met agrariërs zonnepanelen op hun staldaken te leggen. We onderzochten de mogelijkheden, zetten de kosten en baten op een rij en lieten een onderzoek uitvoeren naar de belasting van dakconstructies. Ook de Energiecoöperatie Oisterwijk betrokken we erbij. Resultaat: zeventuizend zonnepanelen bij de agrariërs op hun daken.”

Lees verder op pagina 9

Vervolg van pagina 8

GELD IN HET LAATJE

Verder voert Stichting Duurzaamheidsvallei diverse opdrachten uit voor omliggende gemeenten. Zoals de aanplant en het onderhoud van een retentiebekken voor de gemeente Oisterwijk. En de opzet van een groencompensatieplan voor de gemeente Tilburg. “Zulke opdrachten zorgen voor geld in het laatje. Niet om er rijk van te worden, maar om bijvoorbeeld gereedschap te kopen. Of lunchpakketjes voor de vrijwilligers die ons helpen bij het aanplanten. Allemaal onmisbaar om van dit landschap een kleurrijk, harmonieus geheel te maken waarin het goed toeven is voor iedereen.”

Stichting Duurzaamheidsvallei geeft een aantal keren per jaar een nieuwsbrief uit. Via secretaris@duurzaamheidsvallei.nl kun je aangeven dat je deze ook wil ontvangen. De stichting is tevens te vinden op [Facebook](#). Hier lees je meer over de eerstvolgende grote plantactie op 25 november a.s. op een perceel in de Benedictus (vrijwilligers die willen meehelpen, zijn welkom!). Meer informatie: www.duurzaamheidsvallei.nl.

De schietmot Grammotaulius nigropunctatus
JOEP STEUR

BIJZONDERE WAARNEMING

SCHIETMOT MET 'POTLOODSTREEPJE'

De schietmot *Grammotaulius nigropunctatus* blijkt honkvast en wijdverspreid in Het Groene Woud. Joep Steur zag volwassen exemplaren in de ARK-gebieden Elderbroek, Kampina en De Geelders. Kenmerkend is het 'potloodstreepje' aan het eind van de vleugels

BIJZONDERE WAARNEMING

LUIDRUCHTIGE RAVEN

Op 21 oktober 2023 vlogen twee luidruchtige raven door de lucht nabij de Kasterensche Braeck in De Geelders. Raven zijn doorgaans erg vroeg als het gaat om territoriumgedrag, nestbouw en broeden (rond december). Hopelijk zijn deze oktobervogels een goed signaal en komen ze eindelijk tot broeden in één van de leembossen.

De raaf • DIRK EIJKEMANS

Zou de raaf nu eindelijk tot broeden komen in de leembossen?

ILLUSTRATIE: JOHAN LEURS

VRAGEN STAAT VRIJ!

Deze nieuwsbrief is een initiatief van het Geeldersberaad, het Dommelberaad en het Beerzeberaad. Heeft u vragen, opmerkingen of suggesties? Mail ze naar ARK-projectleider Ger van den Oetelaar: ger.vandenoetelaar@ark.eu. Inmiddels ontvangen meer dan 1400 geïnteresseerden de nieuwsbrief direct in hun mailbox en wordt hij in vele netwerken verspreid. Heeft u deze nieuwsbrief via-via ontvangen en wilt u deze voortaan rechtstreeks van ARK toegestuurd krijgen? Stuur dan een e-mail naar info@ark.eu onder vermelding van 'Aanmelden nieuwsbrief Brabants Goud'. Wilt u zich afmelden? Dat kan eveneens via info@ark.eu onder vermelding van 'Afmelden nieuwsbrief Brabants Goud'.

GEELDERSBERAAD: Provincie Noord-Brabant, Groen Ontwikkefonds Brabant, gemeenten Sint-Michielsgestel, Boxtel, Meijerstad, Waterschap De Dommel, ZLTO, Brabants Landschap, Staatsbosbeheer, Bosgroep-Zuid, Marggraff Stichting, Harry Suilen Advies en ARK Rewilding Nederland.

DOMMELBERAAD: Provincie Noord-Brabant, gemeenten Sint-Michielsgestel, Boxtel, Meijerstad, Son en Breugel, Waterschap De Dommel, Brabants Landschap, Staatsbosbeheer, Harry Suilen Advies, Rentmeesters Meijs en Van Soest en ARK Rewilding Nederland.

BEERZEBERAAD: Natuurmonumenten, Provincie Noord-Brabant, Brabants Landschap, Waterschap De Dommel, gemeente Oirschot, Meijs Rentmeesterskantoor en ARK Rewilding Nederland.